

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 7 Sayı: 33 Volume: 7 Issue: 33

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

ARNAVUTLUK'TA TÜRKÇE ÖĞRETİMİ VE ARNAVUTLARIN TÜRKÇE ÖĞRENME SEBEPLERİ

TURKISH TEACHING IN ALBANIA AND REASONS OF LEARNING TURKISH BY ALBANIANS

Adem BALABAN*

Öz

Yolları uzun yıllar önce keşişen Türk ve Arnavut milletinin geride kalan bu zaman içinde birbirlerini kültür, dil ve din gibi birçok açıdan etkiledikleri görülür. Arnavutların beş asır gibi uzun bir zaman Osmanlı hâkimiyetinde yaşaması bu etkileşimi daha da artırmıştır. Devletin resmi dilinin de Türkçe olması Arnavutların hem Türkçeyi öğrenmelerine hem de Türkçenin Arnavutçaya etki etmesine yol açmış ve Arnavutların İslamiyet'i seçmeleriyle ivme kazanan bu etkileşim, dinden sanata, edebiyattan bilime kültüre kadar birçok alanda kendini göstermiştir. Türkçe, Osmanlı döneminden itibaren Arnavutluk'ta yabancı dil olarak öğretilmiştir. Türkçenin Arnavutluk'ta öğretilmesi Osmanlı dönemi, bağımsızlık yılları, komünizm yılları ve komünizm sonrası olarak dört dönemde incelenebilir. Günümüzde Arnavutluk'ta birçok kurumda Türkçe öğretilmektedir. Bu çalışmada Arnavutluk'taki Türkçe öğretimi ve Arnavutların Türkçe öğrenme sebepleri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkçe, Arnavutluk, Türkçe Öğretimi, Türk Kültürü.

Abstract

The Turkish and the Albanian nations crossed with each other's path many years ago. During that time, togetherness of these two nations had an impact on culture, language and religion. The Albanians lived in five centuries under the Ottoman domination. Therefore, the interaction has more increased.

In addition, the official language of the Ottoman was Turkish. So Turkish language had influence on Albanian language. Furthermore, Albanian people learned Turkish language as well. This interaction gained momentum, when the Albanians embraced Islam.

This interaction has shown itself in many areas ranging from religion to art, literature, culture and science. Turkish has been taught as a foreign language in Albania since the Ottoman period. Teaching Turkish language has been divided into four periods: Ottoman period, the years of independence, communist and post-communist years. Today, Turkish is taught in many institutions in Albania.

In this study, we focus on Turkish language teaching in Albania and "why and what cause Albanian people to learn Turkish?"

Keywords: Turkish, Turkish Teaching, Reasons of Turkish Learning, Turkish Culture.

1. Giriş

1.1. Enver Hoca Sonrası Arnavutluk'ta Dil ve Kültür

Balkanlarda, gelişmekte olan ülkelerinden Arnavutluk, Enver Hoca^{1*} döneminin bitmesiyle hızla dış dünyaya açılmaya başladı. Dışa açılan ilk kapı şüphesiz Batı'ya idi. Enver Hoca dönemindeki istibdat ve komünist rejim sonucunda halkın dini kimliklerini kaybetmesi onları evvela Batı kapısına yöneltti. Yaşam tarzları yönüyle kendilerini Batı'ya daha yakın

* Dr. Adem Balaban, Bedër Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

¹ Arnavutluk'u 1942-1989 yıllarında komünist rejimle yöneten diktatör. Hoca, onun soyadıdır.

hissediyorlardı. Bu nedenlerle kendilerine en yakın Avrupa ülkelerinden etkilenmeye başladılar. Ülkedeki işsizlik de Batı'ya olan göçü tetiklemiş ve gençleri Avrupa ülkelerinde çalışmaya itmiştir. (Likaj Shaqiri, 2013:231) Bu da Arnavutların Batı kültür ve dillerinden etkilenmesini hızlandırmıştır. Şu an özellikle 20-45 arasındaki yaş grubunda birçok kimse en az bir tane Avrupa dili bilmektedir. En başta İngilizce olmakla beraber, İtalyanca ve Fransızca en çok bilinen dillerdendir.(Gloyer, 2008:50)

Bir taraftan Avrupa'daki gurbetçi işçilerin etkisi, diğer taraftan komünizmden yeni çıkmış ülkenin kitle iletişim araçları ve medyasının Avrupa'dan etkilenmesi, Arnavut halkını bu ülke dillerine yönlendirmiştir. Ülkede açılan ilk televizyon kanallarının bazıları Batı filmlerini Arnavutça alt yazılı yayınlamış, bazıları ise dublajsız ve altyazısız yayınlamayı tercih etmiştir. Böyle olunca halk ister istemez yeni tanıdığı bu dünyaya hem merak hem de ilgi duymaya başlamış, bu merak ve ilgi yerini zamanla sempati ve o kültürü benimsemeye bırakmıştır. Hatta tamamen İtalyanca yayın yapan İtalyan televizyonlarını izleyen Arnavutlar, bu kanallar vesilesiyle bir taraftan İtalyancayı anadili gibi öğrenirken diğer taraftan İtalya'ya hayranlık duymaya başlamışlar. (Hemming vd. 2010:183) bu hayranlık sonunda birçok Arnavut, İtalya'ya göç etmiştir. (Mai, 2001:95)

Şimdilerde kendi televizyon kanallarından yaptıkları Arnavutça veya Arnavutça altyazılı yayınlar bu etkiyi büyük oranda azaltmış durumda. Yeni açılan televizyon kanalları dizi ihtiyaçlarını 1990'larda Türkiye'de olduğu gibi Brezilya ve Arjantin'in pembe dizileriyle karşılamış. Arnavut televizyonlarındaki Amerika, Latin Amerika ülkeleri ve Avrupa ülkelerinin ürettiği film ve dizilerin gösterimi hala devam etmekle beraber piyasaya Türk dizilerinin de girmesi bu ülke insanların farklı kültür ve coğrafyaları da tanmasına imkân sağlamıştır. (Söğütü, 2013:115)

Kral Zogu zamanında yer yer kopmalar yaşayan Arnavutluk Türkiye ilişkileri Enver Hoca döneminde de çok farklı sayılmaz. Dışa kapalı bir komünizm yaşayan Arnavutluk ile Türkiye ilişkileri Enver Hoca döneminde en alt düzeyde devam etmiştir. Enver Hoca ülkeyi yönettiği 40 yıllık zaman içinde değişik dönemlerde değişik devletlerin tesiri altında kalmıştır. Bu periyotlar, 1945-1948: Yugoslavya etkisi; 1948-1961: SSCB etkisi, 1961-1978: Çin işbirliği ve 1978-1985: Tamamen izole bir dönem. (Sülkü, 2010:9-10) 1958 yılında Tiran'da açılan Türk elçiliği iki ülke ilişkilerini bir süreliğine canlandırmaya çalışsa da başarılı olamaz. Enver hocadan sonra yeniden canlanan ilişkiler 1995 sonrası kuvvetlenmeye başlamıştır. Batı'yla yukarıda ifade edildiği gibi bir etkileşime giren Arnavutluk'un Türkiye ile ilişkileri ciddi oranda 1992yılındaki Demirel'in ziyareti sonrası başlar. Bu yıldan önce de ülkede,iki ülke arasında köprü olacak faaliyetler vardır ancak yeterli değildir. (Akyol, 2007:71-72)

1.2. Osmanlı Döneminde Türkçe

Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki fetih halkasına 15. yüzyılda katılan topraklardan biri de Arnavutluk'tur. İlk önce 1389 yılında Berat şehri fethedilmiş, daha sonra Gjirokastro ve diğerleri. Berat ve diğer şehirlerin İslam şehri havasına bürünmesi II. Bayezid dönemiyle başlar.İşkodra, Elbasan, Durres (Dıraç) da Osmanlı döneminde Arnavutluk'un önemli şehirlerindedir.

Arnavutların Türklerle tanışması Osmanlı'dan çok öncelere dayanır. Daha Avrupa Hunları döneminde Türkleri tanıyan Arnavutların Türk diliyle ilişkisi böylece başlar. (Artun, 2002:99)Sarı Saltuk gibi Hak erenlerinin bu topraklara gelmesiyle İslam'la da tanışan Arnavutluk, Osmanlının hiç kılıç kullanmadan fethettiği yerlerden sayılır. (İnalçık, 2005:21)Osmanlı ve İslam'ın hoşgörüsüyle Müslümanlığı tercih eden Arnavutlar, Osmanlı yıkılana kadar Osmanlı'ya sadık kalmışlardır.Müslüman Arnavutların dinlerine sadakatleri ise Enver Hoca dönemindeki komünizm diktasına rağmen devam etmiştir.

Arnavutların Türklerle olan teması sonucu Türkçeden etkilenmeye başlayan Arnavutça, Osmanlı hâkimiyeti ve İslam'ın tercih edilmesiyle en üst seviyeye ulaşmıştır. Türkçeden etkilenen Arnavutça, başta sözcük olmak üzere Türkçeden deyim, atasözü, söz grupları ve ekler almıştır. Bu sözcük, deyim ve atasözlerinin toplamı dört bini bulmaktadır. Ayrıca halen

Arnavutluk'ta birçok yer ismi, özel ad ve soyadlarının da Türkçe olduğu görülür. (Yılmaz vd., 2012)

Türkçenin Arnavutluk'ta öğretilmesi ve Arnavutların Türkçe öğrenmesinin birinci dönemi Osmanlı döneminde olmuştur. Bu dönemde devletin resmi dilinin Türkçe olması ve medreselerde eğitimin Türkçe ve Arapça yapılması Arnavutların Türkçe öğrenmesini hızlandırmıştır. Arnavutların Türkçe öğrenmesi bir taraftan medreselerde Türkçe eğitim aldıktan sonra memleketine dönüp çalışan okumuş kesimin İslam'ı Türkçe öğrenmeleri ve bu dini anlatırken bazı kelimeleri Arnavutçaya tercüme etmeden kullanmaları ve özellikle İstanbul'a giden ve orada devlet kademesinde yüksek rütbelerde çalışma imkânı bulan Arnavutlar tarafından olurken diğer taraftan da Türkçe şiirler yazan Arnavut şair ve yazarlar sayesinde olmuştur.(Morina, 2010) Bu durum Arnavutluk'un yukarıda anlatılan şimdiki durumuna benzemektedir. Arnavutların Türkçe öğrendiklerini hatta bu dili bazı şehirlerde günlük dilde bile kullandıkları görülmüştür. Devlet dilinin Türkçe olması, mahkeme ve tapu kayıtlarının Türkçe tutulması ve Arnavutluk'ta açılan medreselerde Türkçe eğitim verilmesi de Türkçenin öğrenilmesini kolaylaştırmış ve halkta bu dile rağbeti artırmıştır. İstanbul'daki ve Arnavutluk coğrafyasındaki medreseler o zamanın Türkçe öğretilen merkezleri durumundadır. (Açık, 2013:141) 1912 yılına kadar devam eden bu Türkçe öğretimi sayesinde Arnavutluk'ta ana dili gibi Türkçe yazan şair ve yazarlar yetişmiştir. Şemsettin Sami, Mehmet Akif Ersoy, Nezim Frakulla, Taşlıcalı Yahya bunlardan birkaçıdır. (Çağlayan, 2013:325) Yine birçok Osmanlı devlet adamı da Arnavutlar arasından çıkmıştır. Koloğlu'na göre; "Balkan kökenli 62 Osmanlı sadrazamından 33 tanesi Arnavut'tur." (Koloğlu, 1993:66)

1.3. Bağımsızlık Yıllarında Türkçe

Arnavutlar 1912 yılında Osmanlı'dan ayrılarak bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Osmanlı döneminde medrese sistemiyle eğitim gören Arnavutlar bağımsızlıkla birlikte kendi eğitim sistemine geçmişlerdir. Yeni eğitim sisteminde dil tamamen Arnavutça olmuştur. Ancak daha sonra açılan yabancı okullarda Arnavutçanın yanı sıra başka diller de öğretilmiştir. Daha çok batılı ülkelerin açtığı bu okullarda İtalyanca, İngilizce ve Fransızca gibi batı dilleri okutulmuştur. Arnavutlar Osmanlıdan ayrılma ile ilişkilerde önemli bir kopuş yaşanmamıştır. Yine birçok Arnavut İstanbul'da eğitim görmeye devam etmiştir. Bu kişiler Türk Arnavut ilişkilerini komünizm zamanına kadar sürdürmüştür. (Egro, 2007:31) 1924 yılında Arnavutluk Müslüman Komitesi(KMSH: *Komuniteti Mysliman i Shqipërisë*)kurulmuştur. Bu komite din adamı yetiştirmek üzere medreseler açmış. Bu medreselerde 1945 yılına kadar Arapça ve Türkçe seçmeli ders olarak okutulmuştur. Medreselerin kapatılmasıyla beraber Türkçe öğretimi de bitmiştir. (Çağlayan, 2013:326)

1.4. Komünizm Döneminde Türkçe

1945 – 1969 yılları arasında Arnavutluk'ta Türkçe öğreten bir kurs bulunmamaktadır. Egro'ya göre, 1969 yılında Tiran'da Muqerem Janina ve Vexhi Buharaja tarafından Osmanlıca kursu açılmıştır.(Egro, 2007:108) Muhtemelen bu kursa Türkçe bilen kişiler, Osmanlı belgelerini okumak için katılmışlardır. 1971 yılından itibaren de Tiran Üniversitesi Tarih-Coğrafya bölümünde Türkçe dersleri verilmiştir. Şimdiki Türkologların önemli bir bölümü bu dönemde Türkçe öğrenen kişilerdendir. (Çağlayan, 2013:324)

1.5. Komünizm Sonrası Türkçe

Enver Hoca döneminde genel manada Türkçe öğretilmese de eskiden Türkçe bilenler, el altından bu dili hem konuşmaya devam etmişler hem de öğretmişlerdir. Türkçe öğreniminin hep devam ettiği fakat 1945'ten 1990'a kadar ancak çok az sayıda Arnavut'un Türkçe öğrendiği Arnavutluk'ta Türkçe için ikinci dönem 1990'lı yıllarda başlar.Turgut Özal döneminde Türk okullarının açılması Arnavutluk'ta Türkçe öğretimini yeniden başlatmıştır. O dönemde Arnavutlar, medya ve gurbetçilerin etkisiyle kendilerini Batı'ya yakın görmüşler ve ilk olarak Avrupa dillerine daha fazla ilgi göstermişlerdir. Türkçe için zor sayılan bu yıllar Türk kolejlerinin başarılarını kanıtlamalarıyla yavaş yavaş yerini yükselme yıllarına bırakır. Bu arada 1996 yılında Tiran Üniversitesi Türkoloji bölümünün açılması, TİKA'nın koordinatörlük açması ve bazı Türk firmalarının Arnavutluk'ta iş yapmaya başlaması Türkçe öğrenimini

hızlandırmıştır. Türk Okulu mezunlarının ve Türk vakıflar tarafından işletilen medreselerin mezunlarının yükseköğrenim için Türkiye'yi tercih etmeleri de Türkçeye olan ilgiyi artırmıştır. 2007 yılından sonraya bu halkaya Epoka Üniversitesi, Hëna e Plotë-Bedër Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tiran ve İşkodra Yunus Emre Türk Kültür Merkezlerinin de katılmasıyla Türkçenin öğrenimi için çok güzel bir ivme yakalanmış durumdadır. Şimdilerde Arnavutluk'ta yaklaşık 21 kurumda Türkçe öğretilmektedir. (Çağlayan, 2013:326) Her yıl binlerce Arnavut bu kurslara devam etmektedir. (İlhan, 2013:187)

2. Arnavutların Türkçe Öğrenmelerindeki Etkenler

Arnavutların Türkçe öğrenmelerinde çeşitli sebepler var. Yapılan gözlemler ve mülakatlar sonucunda bazı sebepler tespit edilmiştir. Ayrıca Tiran'daki Tiran Yunus Emre Türk Kültür Merkezi'ndeki Türkçe öğrenen 53 kursiyer üzerinde bir anket uygulanmıştır. 15 sorudan oluşan bu ankette onların Türkçe öğrenme sebeplerini irdelemek üzere bir soru da sorulmuştur. Bu çalışmada sadece, "Türkçe öğrenme sebebiniz nedir?" sorusu değerlendirilmiştir. Anket sorumuza cevap olarak Türkçe öğrenme sebeplerini ifade eden şu şıklar verilmiştir:

- a. İş imkanı
- b. Ticaret
- c. Eğitim
- d. Türkiye'de yaşamak
- e. Sevdiğim için
- f. Diğer

Kursiyerlerin cevapları yaş, eğitim, meslek ve cinsiyet dağılımlarına göre analiz edilmiştir. Çalışmamız sadece anket sonuçlarını değil, aynı zamanda ülkedeki gözlemlerimizi de yansıtmaktadır. Ayrıca Arnavutluk'taki Türk okullarında okuyan ve orada Türkçe öğrenen binlerce öğrenci vardır. Bunların Türkçe öğrenmelerinin başlıca nedeni eğitimidir. Ancak bu hem bir sebep hem de bir sonuç gibidir. Çünkü Türk okullarında okumak Türkçe öğrenmek için hem bir sebep hem de bir sonuçtur.

Başta yapılan anket sonuçlarımız olmak üzere, Arnavutların Türkçe öğrenmelerini etkileyen nedenlerini şöyle sıralayabiliriz:

2.1. Türkiye ile Olan Ticari İlişkilerin Artması

Arnavutluk'un Türkiye ile ticari ilişkileri eskiye nazaran şu an yaklaşık on kat artmış durumdadır. 1990'da Arnavutluk'ta faaliyet gösteren Türk firması sayısı bir elin parmaklarını geçmezken T.C. Tiran Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliğinden alınan bilgilere göre bu rakam 2011 yılı sonunda 98 olmuştur. (<http://www.counsellors.gov.tr/>) Türkiye'nin bu ülkeye ihracatı 1997 yılında 41.1 milyon dolarken 2008'de 282 milyon dolara ulaşmış durumdadır. Türkiye'nin Arnavutluk'tan ithalatı da 3.3 milyon dolardan 36.3 milyon dolara çıkmıştır. (İTO, 2009) Ticari ilişkilerin gelişmesine bir taraftan devlet eliyle katkı sağlanırken diğer taraftan TUSKON gibi işadamları derneklerinin ticari yatırımları teşvik edecek girişimlerde bulunması bu iki ülke arasındaki ticari ilişkileri geliştirmektedir. Bu ticari ilişkilerin gelişmesinde Arnavutluk ile ortak geçmişe sahip olunması ve bu ülkenin coğrafi yakınlığı çok önemlidir. Ulaşımındaki kolaylık kadar önemli bir etken de hiç şüphesiz iletişimidir. Türkçe bilen Arnavutların çok olması ticari ilişkilerin gelişmesinde hem neden hem de sonuç durumundadır. İş adamlarının Türkçe bilen tercüman sıkıntısı yaşamamaları ticari ilişkilere ivme kazandırırken bu ilişkiler yeni yeni Türkçe bilen tercümanlara da ihtiyaç hâsıl etmektedir. Hem yeminli tercüman noktasında hem de pratik tercüman noktasında ticari ilişkiler Türkçenin öğrenmesinde önemli bir nedendir.

Anket sonucumuza göre, araştırmaya katılanların % 10'u ticaret yapmak için Türkçe öğrenmek istediğini ifade etmiştir.

2.2. Türkçe Bilenlere İstihdam Sağlaması

Arnavutluk'ta faaliyet gösteren irili ufaklı yüze yakın Türk firması var. Bunlar hem istihdam sağlıyor hem de Türkiye ile Arnavutluk arasında ticaret köprüsü kuruyorlar. Bu köprü iki milletin birbirini daha yakından tanmasına ve birbirlerinin dillerini öğrenmelerine katkı sağlıyor. Bu durum doğrudan Arnavutların Türkçe öğrenmelerine etki ediyor. İşsizlik

oranın yüksek olduğu ve birçok Arnavut gencin Avrupa'da çalıştığı göz önüne alınırsa Arnavutluk'ta istihdam oluşturmak çok önemlidir. Bu firmalarda bazı pozisyonlara Türkçe bilen personel alınması Türkçeye olan ilgiyi artırmaktadır. Arnavutluk'ta bir Türkçe öğretmenin "Bir gün bu dil işinize yarayacak." ifadeleri bu durumu çok iyi özetlemektedir. Bu konuda 2010 yılında Aksiyon dergisinde şöyle bir haber çıkmıştır:

Arnavutluk'ta öğrencilerin zamanla fark ettiği nokta, öğretmenlerinin ısrarla "Bir gün bu dil işinize yarayacak." tavsiyelerinin gerçeğe dönüşmesi. İki ülke arasındaki ticari ilişkiler geliştikçe, Türk şirketleri burada yatırım yaptıkça, Türkçe bilen insan ihtiyacı ortaya çıkıyor ve devreye Türk okulu mezunları giriyor. Üstelik 4 bine yakın ortak kelime, süreci zorluktan kolaylığa çeviriyor. Bugün Arnavutluk'ta Türk okullarından mezun olup Türkçe dersi veren öğretmenler var. Hocalarıyla yan yana sınıflarda derse girip Türkçe öğretiyorlar. (Gülmez, 2010)

Türkiye Cumhuriyeti Tiran Büyükelçiliği internet sitesi verilerine göre Arnavutluk'ta istihdam alanı sağlayan Türk şirketlerinden bazıları şunlardır: (<http://www.mfa.gov.tr/>)

Tepe İnşaat A.Ş., Gintaş, Be-Ha-Şe, Seyaş Mimarlık Mühendislik A.Ş., Enka ve Tümaş A.Ş., Kürüm Demir Çelik A.Ş., ENKA, Armada, Metal Yapı, Aldemir, Servomatik, Albtelecom, Makro-Tel/Hes Cable, BKT, Alpet, Nobel, Ber-Oner, Dedeman, Akdağlar, Yılmaz Cable, Merinos, Everest, Pino, RM Kocak, AydinerGroup, Gülistan Foundation, Turgut Ozal Schools, Sema Foundation, Istanbul Foundation, EpokaUniversity vs.

Türkiye ile ticari ilişkileri sadece Arnavutluk'taki Türk girişimciler değil aynı zamanda Türkiye'den ithalat yapan Arnavut şirketler sağlamaktadır. Bu şirketler de bünyelerinde Türkçe bilen eleman istihdam etmektedir. Ayrıca müstakil olarak Türkiye'ye gelip ithalat yapmaya çalışan Arnavut küçük esnaflar da bulunmaktadır. Rusya ile yapılan bavul ticaretine benzeyen bu ticarete bahsedilen esnaflar özellikle yılda 10-15 defa İstanbul'a gidip orada üç beş gün kalıp mal alıyorlar. İşte bu esnaflar da herhangi bir kursa gitmeden bu geliş gidişle ve diyaloglarla Türkçe öğreniyorlar.

Anket sonucumuza göre, kursa devam edenlerin yaklaşık % 50'si Türkçeyi iş bulabilmek için öğrenmeye çalışmaktadır.

2.3. Yükseköğrenim İçin Türkiye'yi Tercih Etmeleri

Üniversite sayısının azlığı ve düşük eğitim kalitesi, imkânları olan ve başarılı Arnavut öğrencilerin yükseköğrenim için yurt dışına gitmelerine yol açmıştır. Arnavutluk'ta 2013 yılı itibarıyla 15 devlet üniversitesi ve 44 tane de özel üniversite bulunmaktadır. (<http://www.aal.edu.al/sq/al>) Bu rakam 2006 yılına kadar 12 olduğu düşünülürse birçok öğrencinin üniversite okumak için yurt dışına gittiği daha iyi anlaşılır. Gençler özellikle tıp, hukuk, iletişim, uluslararası ilişkiler, işletme ve mühendislik okumak için yurt dışını tercih etmekte. Bu tercihlerin başında İtalya, İngiltere, ABD ve Türkiye gelmektedir. Özellikle tıp, diş hekimliği, iletişim, uluslararası ilişkiler, mühendislik, ilahiyat ile Türk Dili ve Edebiyatı gibi bölümlerde okumak isteyen öğrenciler Türkiye'yi tercih etmektedir. Ayrıca Arnavutluk'taki Türk okulları mezunlarının daha çok tercih ettiği Türkiye, onlar için yeni bir dil ve kültürün kapısı olmaktadır. Yükseköğretim istatistiklerine göre, 1990 yılından bu yana Türkiye'de yükseköğrenimini tamamlamış Arnavut öğrenci sayısı 2000 civarındadır. Arnavutluk nüfusunun 3.5 milyon olduğu düşünüldüğünde bu rakamların hiç de azımsanmayacak olduğu açıktır. Halen Türkiye'de bir yükseköğrenime (Lisans, yüksek lisans, doktora) devam eden Arnavut öğrenci sayısı 482'dir. (<http://osym.gov.tr/>) Öğrencilerin Türkiye'de yüksek öğretimi tercih etmelerinde Türkiye burslarının da önemli bir etkisi bulunmaktadır. 2013 yılında Türkiye Bursları adı altında yüzlerce Arnavut öğrenciye lisans, yüksek lisans ve doktora bursu verilmiştir. Türkiye'yi tercih eden bu öğrencilerin yeterli seviyede Türkçe biliyor olmaları hazırlık sınıfı okumadan istedikleri bölümde eğitime başlama imkanı sağlıyor. Bu da o öğrencilerin Arnavutluk'ta Türkçeyi iyi öğrenmek istemeleri için önemli bir sebeptir. Türkçe seviyeleri yeterli değilse TÖMER'lerde Türkçe eğitim alarak çok iyi seviyede Türkçe öğreniyorlar.

Anket sonucumuza göre, araştırmaya katılanların % 50'si Türkçeyi eğitim amaçlı öğrenmektedir. Bunların bir kısmı Türkiye'de eğitim almak bir kısmı ise Arnavutluk'taki okullarda eğitim almak için Türkçe öğrenmektedir.

2.4. Dini Öğrenmede Yükseköğrenim İçin Türkiye'yi Tercih Etmeleri

Enver Hoca diktasından sonra dini ilimleri öğrenme ihtiyacını karşılamak için Arnavutlar eski medreseleri tekrar hayata geçirmeye çalışmışlardır. Bu süreçte ilk desteği Arap ülkelerinden almışlardır. Arnavutluk'taki medreselerin bir kısmı 2005 yıllarına kadar Araplar tarafından işletilmiştir. Ancak Arap ülkelerinin gerek İslam'ı temsilileri gerekse eğitim sistemleri Arnavutluk için uygun olmamıştır. Arnavutluk devlet yetkililerinin girişimleriyle bu medreseler Türk vakıflarına devredilmiştir. Arnavutluk'taki dini eğitim veren okulların mezunlarının bir kısmı yükseköğrenim için dini ilimleri tercih etmektedir. Daha önceleri genellikle Mısır, Tunus gibi Arap ülkelerini tercih eden öğrenciler Türkler vesilesiyle Türkiye'yi tercih etmeye başlamışlardır. Türkiye devletinin dış politika çalışmaları, Turgut Özal, Abdullah Gül'ün bu ülkeyi ziyaretleri, ibreyi daha çok Türkiye tarafına çevirmekte faydalı olmuştur. Medreselerin^{2**} birçoğunun Türk şirketleri tarafından işletilmeleri, (İstanbul Vakfı ve Sema Eğitim Vakfı gibi) bu medrese mezunlarının ilahiyat bölümleri için Türkiye'yi tercih etmelerinde önemli bir etken olmuştur. Ayrıca dini kimlikleri itibarıyla kendilerini Türkiye'ye yakın hissetmeleri de Türkiye'de dini alanda yükseköğretimi seçmede bir etken olarak sayılabilir.

2.5. Ortak Kültürel Değerler

Yaklaşık beş yüz yıllık tarihi birliktelik Türkler ve Arnavutlar arasında önemli ölçüde kültürel alış veriş oluşturmuştur. İnanç, edebiyat, eğitim, tarım, sanat gibi birçok alanda görülen bu kültürel etkileşim bu milletlerin birbirlerini sevmelerine yol açmıştır. Dügün, sünnet, cenaze, nevruz, selamlaşma gibi bazı ortak örf ve adetler de bu kültürel yakınlığı artırmaktadır. (Özkan, 2012:214-15) Yine yukarıda sayılan kültür alanlarıyla ilgili yaklaşık 4 bin Türkçe kelime Arnavutçaya geçmiş ve bu kelimelerin birçoğu Arnavutçada kullanılmaktadır. Türk dil ve kültürüne yabancı olmayan Arnavutlar Türkçe öğrenmeyi tercih etmektedir. Bu ortak kültür değerlerinin bir sonucu olarak 1990'lı yıllarda dinlerini öğrensinler diye birçok Arnavut aile evlatlarını Türk ve Arnavut Diyanet İşleri Başkanlıkları ortak girişimiyle Türkiye'de imam hatip okutmaya göndermiş. Bu da o öğrencilerin ve çevrelerinin Türkçe öğrenmelerini ve Türkiye'ye sempati duymalarını sağlamıştır. Türkler ve Arnavutlar için diğer önemli bir ortak noktada: Özellikle bir dönem Türkiye'ye göç etmiş Arnavutlardır. Bu Arnavutların bir kısmının belli bir süre Türkiye'de yaşamış ve geri dönmüş olmasına rağmen büyük çoğunluk Türkiye'ye yerleşmiştir. Birçok Arnavut'un akrabalarının hala Türkiye'de yaşamaları bu insanların Türkiye'ye gitmelerine, Türk kültürünü tanımalarına ve Türkçeyi öğrenmelerine sebep olmaktadır. Türkiye'de Arnavutluk, Kosova ve Makedonya'dan pek çok Arnavut olduğu düşünülmektedir. GENAR'ın 2011 yılı araştırmasına göre Türkiye'deki Arnavut sayısı bütün nüfusun % 0.2 kadardır. (<http://www.genar.com.tr/>)

2008 yılından bu yana Arnavutluk'ta Türk dizileri yayınlanmaktadır. İzlenme oranı çok yüksek olan bu diziler Türk ve Arnavut kültüründen ortak izler taşımaktadır. Arnavutluk'ta yayınlanan Türk dizilerinin çok sevilmesinde önemli bir etken de bu ortak kültürel değerlerdir. Yapılan bir araştırmaya göre izleyicilerin %47'si Türk dizilerini kendilerine daha yakın buldukları için tercih etmektedir. (Söğütlü, 2013: 120)

Ortak değerlerin bir yanını da Türk ve Arnavut evlilikleri oluşturmaktadır. Özellikle kültürel ve dini yakınlıktan kaynaklanan bu evlilikler sayesinde taraflar doğal ortam da Türkçe öğrenmektedir. Arnavutluk'ta çalışan ya da eğitim gören bazı Türkler Arnavut'la evlenmeyi tercih ederken, Türkiye'de eğitim görmüş Arnavutlar da Türk'le evlenmeyi tercih etmektedir. Bu evliliklerde Arnavutlar ve bu ailede yetişen çocuklar da Türkçe öğrenmektedir.

Yine anket sonucuna göre kursiyerlerin Türkçe öğrenmelerinde ortak değerlerin etkisi % 25 olmuştur.

² Arnavutluk'taki medreseler, Türkiye'deki Anadolu İmam Hatip Liseleri gibi öğretim yapmaktalar.

2.6. Türk Okullarında Okumak

Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki Arnavutlar yabancı dil öğrenmede hem kabiliyetliler hem de istekliler. Bu yönüyle birçok Arnavut bir ya da iki yabancı dili okuma, yazma ve konuşma seviyesinde bilir. (Ortaylı, 2008)

1990'lı yıllardan itibaren eğitim vermeye başlayan Türk okulları Arnavutluk'ta Türkçe öğretilmesinde önemli bir etkidir. 20 yıllık geçmişi olan Türk okulları eğitim kalitesi ve evrensel değerleri temsil etmeleri yönüyle her kesimden birçok insanın çocuklarının eğitim yuvası olmuştur. Veliler okullara kayıt yaptırmak için yarışmaktadır. Eğitim ve öğretimdeki kalitenin yüksek olması bu okulları cazibe merkezi haline getirmiştir. Bu okullarda okuyan öğrenciler, öğretmenleri ve belletmenleri vesilesiyle tanıdıkları Türkiye, Türkler ve Türk kültürüne hem ilgi duymaktalar hem bunları sevmekteler. İşte öğrencilerdeki bu ilgi ve sevgi, gerek öğretmenlerinin ve belletmenlerinin gerek de ilgi duydukları kültürün dili olan Türkçeyi öğrenmelerine sebep olmaktadır. (Uka, 2012:10-11)

2013 yılı itibarıyla Arnavutluk genelinde Gülistan Eğitim Kurumları tarafından işletilen anaokulu, ilkokul, lise ve üniversite olmak üzere toplam 12 tane Türk okulu bulunmaktadır. (<http://gulistan.edu.al/>) Bu okulların öğrenci sayısı yaklaşık 4000 civarında. Diğer taraftan Arnavutluk Müslüman Komitesine bağlı ama Sema Vakfı ve İstanbul Eğitim Vakfı tarafından işletilen medreselerde bulunmaktadır. Bu kurumların sayısı da yedidir. Burada okuyan öğrenciler de Türkçe öğrenmektedir.

Eğitim süresi 5 yıl ilkokul, 3 yıl ortaokul ve 4 yıl da lise olan bu okullarda ortaokuldan itibaren Türkçe seçmeli ders olarak okutulmaktadır. Bu okullardan mezun olanların büyük çoğunluğu iyi derecede Türkçe bilmektedirler.

2.7. Türk Dizilerinin Yayınlanması

Türk dizileri 2008 yılından itibaren Ortadoğu ve Balkanlarda popüler hale gelmiştir. Bu yıldan itibaren Arnavutluk'ta yer yıl 5-10 tane Türk dizisi gösterilmektedir. Arnavutça alt yazılı bir şekilde yayınlanan bu diziler Arnavutların Türkleri ve Türkçeyi tanımalarını sağlamaktadır. Bu tanışıklık beraberinde sempati ve sevgiyi de getirmektedir. Nitekim Söğütlü'nün 107 kişi üzerinde yaptığı bir araştırmaya göre en çok izlenen Türk dizileri "Gümüş, Ezel ve Muhteşem Yüzyıl/Süleyman"dır. Aynı araştırmada Arnavutların % 28'i Türkçeyi, % 25'i de Türkiye'yi sevdiği için bu filmleri izlemeyi tercih etmektedir. (Söğütlü, 2013:119-120) Çalışmada da görüldüğü gibi Arnavutlar Türkçeye ilgi duymaktadır. Bazen çarşı pazarda konuştuğumuz kişiler Türk olduğumuzu anladığında bizimle Türkçe selamlaşmakta ve bildiği Türkçe kelimelerle konuşmaya çalışmaktadır. Bu ilgi onların Türkçe kurslarına gitmelerine ve Türkçe öğrenmelerine yol açmaktadır. Anketimize katılanların % 3'ü Türk dizilerini seyretmek için Türkçe öğrendiklerini ifade etmişlerdir.

2.8. Türk Edebiyatından Çeviriler

Türkçeden Arnavutçaya tercüme faaliyetleri Osmanlı döneminde başlamıştır. Özellikle ilmihal, fıkıh, hadis, mevlit ve vaaz kitapları gibi eserler Türkçeden Arnavutçaya tercüme edilmiştir. Osmanlıdan sonra tarih, toplum bilimi, edebiyat gibi alanlarda tercüme devam etmektedir. 1912-1990 yılları arasında en alt seviyede olan çeviri faaliyetleri komünizmden sonra hareketlenmiştir. Ancak 1990-2000 yılları arasında tercüme yapacak nitelikte kişilerin az olması tercüme çalışmalarını eksik bırakmıştır. Yurt'a göre, 2000 yılından itibaren TEDA'nın katkılarıyla Ahmet Hamdi Tanpınar, Orhan Kemal, Elif Şafak, Ayşe Kulin, Aziz Nesin, Yaşar Kemal, Serdar Özkan gibi yazarların eserleri Arnavutçaya tercüme edilmiştir." (Yurt, 2013:151) Bu tercüme faaliyetleri tek taraflı olmayıp bazı meşhur Arnavut şair ve yazarların eserleri de Türkçeye tercüme edilmektedir. TEDA'nın verilerine göre bu tercüme çalışmalarının hepsini Arnavutlar yapmıştır. (<http://www.tedaproject.com/>) Bu tercüme faaliyetlerini yapan ya da destekleyen yayınevlerinin olması iyi derece Türkçe bilen eleman ihtiyacı doğurmuştur. Bu da Arnavutların

Türkçe öğrenmelerine ve tercüme çalışmaları yapmasına yol açmıştır. Yukarıda bahsedilen Türk dizileri alt yazılı bir şekilde yayınlanmaktadır. Bu dizileri tercüme çalışmaları da önemli bir sektör olmuştur. Bu sektör de iyi derecede Türkçe bilen eleman istemektedir.

2.9. Türkiye’de Yaşamak

Arnavutların Türkçe öğrenmelerine etki eden nedenlerden biri de Türkiye’de yaşamak istemeleridir. İster eski tarihi ve kültürel bağlar olsun, isterse Türk okulları ve dizilerin etkileri olsun Arnavutlardan Türkiye’ye göç edip orada yaşamak isteyenler vardır.

Anketimize katılanların% 32’si Türkiye’de yaşamak için Türkçe öğrenmek istediğini ifade etmiştir.

2.10. Türkleri ve Türkiye’yi Sevmek

Tarihte bazı olumsuz izler olsa bile Türklerle Arnavutlar her zaman iyi ilişkiler içinde olmuştur. Bu iki millet birbirini sevmiştir. Yaptığımız anket sonucuna göre Türkçe kursuna devam edenlerin % 33’ü Türkleri ve Türkiye’yi sevdikleri için de Türkçe öğrendiklerini ifade etmişlerdir.

2.11. Hobi Olarak

Birçok Arnavut ikinci dil bilmektedir. Yukarıda da ifade edildiği gibi Arnavutluk’ta en çok bilinen dillerİtalyanca, İngilizce, Almanca, Yunanca, İspanyolca, Fransızcadır. Arnavutlar bazı dilleri televizyon yoluyla öğrenmektedir. Bu nedenle bazı dilleri hobi olarak öğrenen Arnavutlar da bulunmaktadır. Araştırmamıza katılanların %10 Türkçeyi hobi olarak öğrendiklerini ifade etmişlerdir.

3. Türkçe Öğreten Kurumlar

Arnavutluk’ta yukarıda ifade edildiği gibi ortaokul, lise, üniversite seviyesinde Türkçe öğreten kurumlar var. Ayrıca okullar dışında Türkçe dersi veren kurs ve kültür merkezleri de bulunmaktadır. Çağlayan’ın yaptığı araştırmaya göre 2013 yılında Arnavutluk’ta Türkçe eğitim veren ya da Türkçeyi seçmeli ders olarak okutan kurumlar şunlardır:

1. Tiran Üniversitesi: Türkoloji Bölümü (Türkçe eğitim), Tarih Bölümü, Coğrafya Bölümü (seçmeli ders)
2. Epoka Üniversitesi (seçmeli ders)
3. Hëna e Plotë BEDËR Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Türkçe eğitim ve seçmeli ders)
4. Askeri Akademi (AkademisëSëMbrojtjes “SpiroMoisiu”) - (seçmeli ders)
5. Mehmet Akif Kız Koleji (Kolejji "Mehmet Akif" Vajza) - (seçmeli ders)
6. Mehmet Akif Erkek Koleji (Kolejji "Mehmet Akif" Djem) - (seçmeli ders)
7. Tiran Turgut Özal Koleji - (seçmeli ders)
8. Durres Turgut Özal Koleji - (seçmeli ders)
9. İşkodra Hasan Rıza Paşa Koleji - (seçmeli ders)
10. Tiran Memorial Uluslararası Okulu (MIST) - (Memorial International School Of Tirana - (seçmeli ders)
11. Tiran Medresesi (H.MahmudDashi) 2005 - (Bazı dersler Türkçe eğitim ve seçmeli ders)
12. Elbasan Medresesi (Liria"-Cërrrik) 1995 -(Bazı dersler Türkçe eğitim ve seçmeli ders)
13. Korça Medresesi (Medreseja “Korçës”) 2009 - (Bazı dersler Türkçe eğitim ve seçmeli ders)
14. Berat Medresesi (VexhiBuharaja) 2011 - (Bazı dersler Türkçe eğitim ve seçmeli ders)
15. Kavaje Medresesi (Erkek Bölümü) Hafız Ali Korça 1998 - (Bazı dersler Türkçe eğitim ve seçmeli ders)
16. Kavaje Kız Medresesi (Hafız Ali Korça) 2013 (Bazı dersler Türkçe eğitim ve seçmeli ders)
17. İşkodra Hacı Şeyh Şamia Medresesi 1991 (Bazı dersler Türkçe eğitim ve seçmeli ders)
18. Tiran Yunus Emre Türk Kültür Merkezi - (Türkçe kursu)
19. İşkodra Yunus Emre Türk Kültür Merkezi - (Türkçe kursu)

20. Meridyen Kurs Merkezi (QendraeKurseve "Meridian") - (Türkçe kursu)
21. İslam Düşüncesi Ve Medeniyeti Arnavutluk Enstitüsü
(InstitutShqiptariMendimitdheiQytetëritIslam) (AIITC) - (Türkçe kursu)

Sonuç

Arnavutluk'ta Osmanlı döneminde medreselerde öğretilen Türkçe, komünizm döneminde sekteye uğramış ama daha sonra lise, ortaokul, üniversite ve kurslarda öğretilmeye devam etmektedir. Arnavutluk'ta yaklaşık 20 kurumda Türkçe öğretilmektedir. Bu kurslara giden Arnavutlar, "Türkiye ile olan ticari ilişkilerin artması, Türkçe bilenlere istihdam sağlaması, yükseköğrenim için Türkiye'yi tercih etmeleri, dini öğrenmede yükseköğrenim için Türkiye'yi tercih etmeleri, Türkiye'deki ilahiyat fakültelerinde okumak, ortak kültürel değerler, Türk okullarında okumak, Türk edebiyatından çeviriler, Türk dizilerinin yayınlanması, Türkiye'de yaşamak, Türkleri ve Türkiye'yi sevmek, hobi" gibi sebeplerle Türkçe öğrenmeyi tercih etmektedir. Arnavutluk'taki Tiran Yunus Emre Türk Kültür Merkezi'ndeki Türkçe öğrenen 53 kursiyer üzerinde yapılan ankete göre kursiyerler en çok iş bulabilmek ve eğitim için Türkçe öğrendiklerini ifade etmişlerdir. Türkçe yakın gelecekte Arnavutluk'ta bilinen yabancı diller içinde İngilizceden sonra en çok bilinen dil olacağı benzetilmektedir.

KAYNAKÇA

- AÇIK, Fatma (2013). *Dil Politikaları ve Arnavutluk'ta Türkçe: Osmanlı İmparatorluğu Döneminde*, Uluslararası Dil ve Edebiyat Çalışmaları Konferansı "Balkanlarda Türkçe" Bildiri Kitabı, 2.c., Hëna e Plotë "Beder" Üniversitesi Yayınları, Tiran/Arnavutluk.
- AKYOL, Gürkan (2007). *Balkan Politikasında Arnavutluk (1912 Sonrası)*. Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- ARTUN, Erman (2003). Osmanlı'nın İlk Dönemlerinde Türk ve Balkan Kültürlerinde Etkileşim. *Folklor/Edebiyat*, s.33/1, ss. 99-105.
- ÇAĞLAYAN, Bünyamin (2013). VIII. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurtultayı Bildiri Kitabı, Bilkent Üniversitesi ve Tiran Üniversitesi, 2013, Tiran/Arnavutluk
- EGRO, Dritan (2007). *Historiadheldeologia*, Tiran: Maluka.
- GLOYER, Gillian (2008). *Albania: The Bradt Travel Guide*, 3rd ed., Globe Pequet Press Inc., Guilford.
- GÜLMEZ, Sedat. (2010). *Türkçeyi Nasıl Öğretiyorlar?*, Aksiyon Dergisi, 17 Mayıs 2010.
- HEMMING, Andreas; Kera, Gentiana and Enriketa Pandelejmoni: eds. (2012). *Albania: Family, Society and Culture in the 20th Century*. Vol. 9. LIT Verlag, Münster.
- İLHAN, jonida (2013). *Arnavutların Türkçe Öğreniminde Kolay Ve Zor Olarak Değerlendirilen Yönler*, Uluslararası Dil ve Edebiyat Çalışmaları Konferansı "Balkanlarda Türkçe" Bildiri Kitabı, 2.c., Hëna e Plotë "Beder" Üniversitesi Yayınları, Tiran/Arnavutluk.
- İnalçık, Halil (2005). *Türkler ve Balkanlar*, Balkan Türk Araştırmaları Merkezi BAL-TAM Türkçülük Bilgisi, s.3, ss. 20-44. İstanbul Ticaret Odası, *Arnavutluk Ülke Raporu*, Ocak 2009.
- KOLOĞLU, Orhan (1993). *Osmanlı Döneminde Balkanlar*, Obiv Yayınları, İstanbul.
- LİKAJ SHAQIRI, Matilda (2013). *Dil, Kültür ve Göç: Arnavutluk Örneği*, Uluslararası Dil ve Edebiyat Çalışmaları Konferansı "Balkanlarda Türkçe" Bildiri Kitabı, 2.c., Hëna e Plotë "Beder" Üniversitesi Yayınları, Tiran/Arnavutluk.
- MAÏ, Nicola. (2001). *The Role of Italian Television in Albanian Migration to Italy, Media and Migration: Constructions of Mobility and Difference* (Edt. Russel King, Nancy Wood), Routledge, New York.
- MORİNA, İrfan. *Türkçenin Balkan Dillerindeki Rolü ve Gücü*, III. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu, 16-18 Aralık 2010, Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi, İzmir.
- ORTAYLI, İlber. *20 Yıl Sonra Arnavutluk*, Milliyet, 05 Nisan 2008.
- ÖZKAN, Ali (2012). *Türk Gelenek ve Göreneğlerinin Arnavutluk'ta Bazı Yansımaları*. Türk Dünyası Araştırmaları, Nov/Dec 2012, Issue 201, pp. 213-240
- SÖĞÜTLÜ, Enriketa (2013). *Reasons For The Popularity Of Turkish Soap Operas In Albania*, Uluslararası Dil ve Edebiyat Çalışmaları Konferansı "Balkanlarda Türkçe" Bildiri Kitabı, 2.c., Hëna e Plotë "Beder" Üniversitesi Yayınları, Tiran/Arnavutluk.
- SÜLKÜ, Mehmed (2010). *Political Relations Between Turkey and Albania in the Post-Cold War Period*, Master Thesis, Middle East Technical University. Ankara.
- TRUÇI, Betim, *Arnavutluk Diyanet İşleri'nin Kuruluşu ve İşlevi*, *Diyanet Avrupa Aylık Dergi*, Mart 2010, s. 131 ss.9-12
- UKA, Hasije (2013). *Bedir'e Giden Yol*, *Katre Dergisi*, Tiran. ss.11-12.
- YILMAZ, Sadullah; Kaceli, Ilirjana; Hysa, Xhuljan (2012). *Arnavutluk'ta Türkçe Kökenli Yer Adları ve Anlamsal Değerleri*, 5. Dünya Dili Türkçe Sempozyumu, Pamukkale Üniversitesi, 19-22 Aralık 2012, Denizli.
- YURT, Gülay (2013). *Arnavutluk'ta Türkçeden Arnavutçaya Çevrilen Eserler*, Uluslararası Dil ve Edebiyat Çalışmaları Konferansı "Balkanlarda Türkçe" Bildiri Kitabı, 2.c., Hëna e Plotë "Beder" Üniversitesi Yayınları, Tiran/Arnavutluk.

Elektronik Kaynaklar

<http://gulistan.edu.al/> (erişim tarihi: 10.08.2013)
<http://osym.gov.tr/belge/1-10156/2007-2008-ogretim-yili-yuksekogretim-istatistikleri-kit-.html> (erişim tarihi: 10.08.2013)
<http://www.aaal.edu.al/sq/al/institucionet-ne-al/institucionet-private.html> (erişim tarihi: 10.08.2013)
<http://www.arsimi.gov.al/al/arsimi/universiteti> (erişim tarihi: 10.08.2013)
<http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-26790-turkceyi-nasil-ogretiyorlar.html> (erişim tarihi: 15.10.2013)
<http://www.counsellors.gov.tr/altdetay.cfm?AltAlanID=2720&dil=TR&ulke=ARN>, (erişim tarihi: 15.10.2012)
http://www.genar.com.tr/files/GENAR_SOSYAL_EKONOMIK_POLITIK_ANALIZ_AGUSTOS_2_11.pdf (erişim tarihi: 01.01.2014)
<http://www.mfa.gov.tr/reasons-between-turkey-and-albania.en.mfa>, (erişim tarihi: 17.10.2013)
<http://www.milliyet.com.tr>. (erişim tarihi: 11.12.2013)
<http://www.tedaproject.com/TR,52463/yayimlanan-eserler.html> (erişim tarihi: 15.10.2013)